

Никола Ерцег

студент мастер студија, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Допринос Николаја Успенског развоју православне литургије код Срба

Сажетак: Предмет овога рада јесте проучавање научног и богословског доприноса вишедесетогодишњег професора Лењинградске духовне академије Николаја Дмитријевича Успенског (1900–1987) развоју православне литургије код Срба, који важи за једног од најистакнутијих литургичара XX века. Не треба заборавити да је утицај рускословенског богословског наслеђа и руске литургије као такве на наших просторима био веома распрострањен, стога, намера нам је да на основу историјско-литургијске анализе сагледамо утицај руског литургијског богословља одговарајућих дела Успенског, које је оно имало у нашој помесној Цркви. Важно је истаћи да је у својој научној делатности Николај Успенски наставио најбоље традиције руске историјске школе у литургици, чији су зачетници били Иван Николајевич Мансветов и Николај Фомич Красносељцев, док се као најзначајнији представник издваја Алексеј Афанасјевич Дмитријевски. У том смислу дела Успенског представљају зборник опширних истраживања различитих литургијолошких аспеката. Развој православне литургије у XX веку је незамислив без сагледавања одговарајућег доприноса богословског прегалаштва Николаја Успенског, будући да је реч о истакнутом литургичару, али и историчару и доктору Црквене историје, те изнад свега ономе који је остао доследан најбољим традицијама православне богословске науке.

Кључне речи: Николај Дмитријевич Успенски, Алексеј Афанасјевич Дмитријевски, рускословенско богослужбено наслеђе, химнографско наслеђе Православне Цркве.

Због временске дистанце која нас дели од времена живљења знаменитог учитеља богослужбеног *благодразја* и *йорешка*, као и људских слабости, са друге стране — постоји ризик да се ни из далека не успе на прави начин истакнути величина и значај овог верног служитеља скиније Божије и угледног академског богослова. Наш скромни допринос олакшан је тиме што су о професору Николају Успенском и његовом научном раду већ писали, и то у два наврата: прво мр Предраг Миодраг у огледу из 1987. године, стављајући акценат на научни рад Успенског и доносећи његову библиографију,¹ а потом исто мр Предраг Миодраг у чланку из 1982. године, дајући његову детаљнију и веома исцрпну историјско-литургијску анализу руске плаштанице, као и превод са руског језика одговарајућег дела Успенског под насловом *Из историје илашћанице у Руској Цркви*.² Главни извор за биографске податке о Успенском било нам је веома опсежно излагање његове аутобиографије у склопу његових сабраних дела публикованих у три тома у издању Московске Патријар-

¹ Предраг Миодраг, *Професор Николај Дмитријевич Успенски, йочасни докйтор Богословској факултета Српске Православне Цркве у Београду*, у: *Богословље*, свеска 1 и 2 (1987), 3–4.

² Предраг Миодраг, *превео са руског језика спис Николаја Успенског под насловом Из историје илашћанице у Руској Цркви*, у: *Богословље*, свеска 1 и 2 (1982), 53–62.

шије под серијом *Литургијска библиотека*.³ С обзиром на то да су поменути аутор, као и веома исцрпни извор, опширно изложили биографију блаженопочившег професора, овде ћемо се ограничити на најважније моменте из његовог живота.

*

Николај Успенски је рођен 3. јануара 1900. године у селу Поље (Новгородска губернија) у свештеничкој породици. Окружење у коме је растао умногоме ће одредити круг његових будућих интересовања. У скромном сеоском храму, где је његов отац служио са трепетом и усрђем, мали Николај заволеће црквене службе, а склоност према духовној музици и појању код њега ће још од детињства потстицати деда, појац при саборном храму Свете Софије у Новгороду и отац, који је успешно водио црквени хор (на његовом репертоару била су, између осталог, дела Д. Бортњанског, протојереја П. Турчањинова, А. Архангелског и других истакнутих композитора). Похађао је богословско училиште у градићу Стара Руса и богословију у Новгороду. Високо богословско образовање стекао је на Богословском институту у Петрограду, који је завршио 1925. године са степеном кандидата богословља, добијеним за одбрањени рад под насловом *Порекло Аїријније или Свеноћној бденија и њејови сасїавни делови*.⁴ Године 1946. одлуком Његове Светости патријарха московског и све Русије Алексија I постављен је за доцента Лењинградске духовне академије при катедри за литургику, при чему је ангажован и као предавач семинарије. Године 1947. одбранио је магистарски рад под насловом *Чин Свеноћној бденија у Руској и Грчкој Цркви*.⁵ За доктора црквене историје промовисан је 1957. године на Московској духовној академији на основу одбрањене дисертације под насловом *Истїорија боїослужбеної појања Руске Цркве до средине XVII века*.⁶ У својој научној делатности Николај Успенски наставио је најбоље традиције руске историјске школе у литургици, чији су зачетници били Иван Николајевич Мансветов и Николај Фомич Красносељцев, док се као најзначајнији представник издваја Алексеј Афанасјевић Дмитријевић.⁷

Дуг живот у бурном XX веку и околности које су проистикале из његових академских и службеничких активности учиниле су да професор Николај Успенски као личност и његово дело постану за наше црквено подручје својеврсни извор

³ Прегледан опис животног пута и најважнијих литургијолошких, као и других радова Успенског, изложен је у: Н.Д. Успенский, *Собрание трудовъ — том I, Издательский Совет Русской Православной Церкви* (Литургијска библиотека), Москва 2004, 7–21.

⁴ Овај рад представљао му је препоруку за останац на Институту ради даље научне специјализације при катедри за литургику, где му научни руководилац постаје истакнути литургичар Алексеј Афанасјевић Дмитријевић, *руски Гоар*. Када је 1928. године ова наставно-научна установа била принудно затворена, Успенски се оријентише на бављење музиком пошто је неко време управљао црквеним хоровима у Лењинграду, године 1932. он се уписује на историјско-теоријски одсек конзерваторијума, који ће завршити 1937. године. Од тада почиње његова делатност на пољу музичке педагогије, али и научних истраживања у области музикологије, у којој ће стећи и академску титулу магистра наука 1946. године. (Види: Николај Успенски, *Анафора*, Краљево 2009, 231–232).

⁵ О овоме видети више: Н. Д. Успенский, *Собрание трудовъ — том I, Издательский Совет Русской Православной Церкви* (Литургијска библиотека), Москва 2004, 23–379.

⁶ Ово су године када Николај Успенски узима активно учешће у издавачкој делатности Московске Патријаршије као поуздани приређивач богослужбених књига, плодни сарадник и члан редакције научних часописа *Богословские труды* и *Журнале Московской Патриархии*. Истовремено је ангажован и као научни консултант Одељења за спољње црквене односе при Московској патријаршији, коме се поверава припрема материјала (посебно из области литургије) за екуменске и међуконфесионалне дијалоге и контакте, на којима и сам учествује са рефератима и саопштењима. (Види: Николај Успенски, *Анафора*, Краљево 2009, 232–233).

⁷ Управо под његовим руководством Успенски овладава методологијом изучавања богослужбених извора и класичним језицима.

Иако је *Анафора* професора Николаја Успенског у издању епархије жичке превод једног дела његове веома исцрпне студије која је публикована у склопу првог тома његових сабраних дела, несумњиво, даје свој велики допринос развоју православне литургије код Срба, те смо стога у прилици да на основу њега оцењујемо професора Успенског као литургичара, као и саму епоху у којој је дело настало. Овом ставу иде у прилог и сам наслов дела који много говори и о томе да у нашој богослужбеној средини није постојало овакво дело у литургијско-богословској књижевности и с правом истичемо да је задуго ово дело било одличан факултетски уџбеник литургије у целој српској православној теологији.¹¹

Главни недостатак овог дела јесте недовољна заступљеност богословске садржине у конкретним молитвама анафоре. Аутор се у свом излагању користи углавном богословском садржином, али у недовољној мери, инсистирајући уз то често на неким детаљима који не само да су производи релативно новије литургијске праксе, већ се налазе у колизији са православним богословљем. Прецизније речено могло би се утврдити да поменуто дело у целости и представља практичко изложење актуелне литургијско-богословске свести своје епохе а не само њеног аутора. Нажалост, то није случај само са овим делом, већ исту судбину деле и дела најчувенијих православних литургичара тога доба.¹² Међутим, ипак треба да имамо у виду да и литургија која је у раскораку са литургијским богословљем — када се сведе на фактографско излагање типика, односно појединачних литургијских форми, или је пак доследни тумач и пропагатор постојеће богослужбене праксе — може такође бити од изузетне вредности за науку. Управо такав приступ богослужењу од стране оних црквених писаца који су се бавили овом проблематиком или су се ње дотицали омогућио је да се са великих временских дистанци може сагледати и вредновати литургијско предање појединачних литургијских форми кроз векове. Тако и ми данас можемо са великом дозом прецизности изучавати и оцењивати стање богослужбеног живота у нашој Цркви.

Друго по значају дело блажене успомене професора Николаја Успенског из области литургије је свакако његова *Колизија двеју теологија при ревизији руских дојослужбених књија у XVII веку*.¹³ Из ауторовог предговора сазнајемо да је књига објављена 1975. године, а да се иницијативом блаженопочившег епископа жичког Хризостома и Епархијског управног одбора Епархије жичке, који су изразили спремност да је издају, штампа тек 2007. године.¹⁴ И ово дело је попут *Анафоре* издато у виду сабраних дела, конкретно, у оквиру трећег тома његових сабраних дела.¹⁵ Наиме, аутор се у овом делу позива на самог иницијатора ревизије богослу-

¹¹ Овај уџбеник је већ једну деценију заступљен у наставном плану и програму како у средњим богословским школама тако и на високим богословским школама — факултетима у Српској Православној Цркви (Видети: Силабус из предмета Историја и теологија хришћанског богослужења — Литургија 3 на Православном богословском факултету Универзитета у Београду за школску 2015/2016 годину, као и у богословском досијеу у Сремским Карловцима, наставни план и програм из предмета Литургија за поменуто школску годину).

¹² Ипак треба изузети дела Дмитријевског (А. А. Дмитријевскій, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, I-III, Киев 1895–1917), Скабалановича (М. Скабаланович, *Толковный Типиконъ*, I-III, Киев 1910–1915 = Москва 1993) и Тремделаса (Π. Τρεμτέλας, Μικρόν Εὐχολόγιον, Α'–Β', Ἀθήναι 1950–1955; Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθῆναις κώδικας, Ἀθήναι 1982), која су резултати опсежних научних истраживања и као таква остају незамењива литургијска литература.

¹³ Николај Дмитријевич Успенски, *Колизија двеју теологија при ревизији руских дојослужбених књија у XVII веку*, Краљево 2007.

¹⁴ *Истио*, 3.

¹⁵ Н. Д. Успенский, *Собрание трудовъ — том III, Издательский Совет Русской Православной Церкви*, Москва 2007, 161–199.

жбених књига, а то је патријарх Никон (световно име Никита Минов) — седми по реду патријарх московски и све Русије (управљао Руском Црквом од 1652. године до 1666. године). Тако је већину богослужбених књига обрадио преузимајући „читаве пасаже“ из дела неколико познатих литургичара¹⁶, односно историчара богослужења, међу којима су: Алексеј Афанасјевич Дмитријевски¹⁷, митрополит кијевски Петар Могила, а најопширније је изложио древне литургичке рукописе који су похрањени у библиотекама Православног Истока¹⁸. *Колизиа* је, у односу на *Анафору*, настала на резултатима релативно каснијих научних истраживања најпознатијих литургичара и литургичких рукописа из раног литургичког периода. Као такво ово дело представља изузетно значајан допринос нашем богословљу, а у нашим високим богословским школама је такође незаменљив приручник за литургику.

Садржај *Колизии* сачињавају углавном засебни литургички рукописи разврстани по тематикама које је аутор обрадио. Доста опширан уводни део веома је значајан јер се ту излаже кратак историјат знаменитих личности, као и знаменитих места и библиотека у којима су похрањени и сачувани веома драгоцене материјали за литургику. Посебно је занимљив део насловљен *Примийе, једийе... и Пијийе из ње сви...* Од богослужбених тема су обрађени Литургија Пређеосвећених Дарова и о неким исправкама у служењу Пређеосвећене литургије, као и неки огледи о Светој Тајни Исповести и Чину хитног причешћивања тешких болесника. Сваки одељак сачињава кратко изложење богословског смисла појединих литургичких извора или животописа знаменитих литургичара и истраживача богослужбеног наслеђа Православне Цркве, затим историјат самог рукописа или пак неког другог богослужбеног извора, а онда конкретно и поједине службе прописане одредбама богослужбеног типика. На крају књиге дат је веома значајан литургички спис с краја XVII века познат под називом *Московски Тредник из 1671. године*, из кога је изложена формула вршења тајне светог покајања коју су редактори позајмили из Евхологиона митрополита Петра Могила.

Треће по значају дело професора Николаја Успенског из области литургије је веома исцрна историјско-литургичка анализа *Лишурџије Пређеосвећених Дарова*.¹⁹ Из ауторовог предговора сазнајемо да је ово дело у руској богословској науци било објављено 1850. године. И ово дело је попут претходна два поменута дела аутор израдио по делима других литургичара на које се коректно позива при позивању на сваки богослужбени извор који је обрађен у књизи. Дело је прожето обиљем података о генези Литургије Пређеосвећених Дарова, као и многобројним позивањима на светоотачке изворе и њихова дела која иду у прилог ове литургичке теме. Као што смо већ могли да приметимо да је аутор веома склон коришћењу историјских података приликом литургичких анализа у својим веома драгоценим делима, с правом можемо да кажемо да је то у овом делу изразито присутно, премда је и тема сама по себи захтевала веома свеобухватну историјску консеквенцу. Као такво ово дело такође представља изразити допринос нашем богословљу при расветљавању генезе Литургије Пређеосвећених Дарова а исто тако и древне праксе

¹⁶ Николај Дмитријевич Успенски, *Колизиа двеју теологија при ревизији руских богослужбених књига у XVII веку*, Краљево 2007, 17–60.

¹⁷ Алексеј Афанасјевич Дмитријевски — истакнути литургичар, професор Петроградске духовне академије, „руски Гоар“ (прим. прев.)

¹⁸ О овоме видети више: А. А. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей хранящихся в библиотеках Православного Востока*, I–III, Киев 1895–1917.

¹⁹ Николај Успенски, *Лишурџија пређеосвећених дарова*, Истина, Шибеник 2004.

које иду у прилог самом настанку ове веома битне службе Божије у православној литургијској науци. На примеру Пређеосвећене службе можемо да сагледамо како промене у начину богословског мишљења утичу на измену у самом обреду.

Садржај *Литургије Пређеосвећених Дарова* сачињавају засебни одељци разврстани по овоме следу: на самоме почетку изложено је веома подробно истраживање посвећено историјском развоју и настанку Литургије Пређеосвећених Дарова, потом следи излагање древних елемената Литургије Пређеосвећених Дарова уз осврт на истраживаче попут знаменитог истраживача византијске музичке палеографије Ж. Б. Тибоа, професора Д. Мораитиса, Етеријиног путописа, као и многобројних кодекса из X–XI века у којима проналазимо различите резултате поводом приписивања њеног порекла. Веома је значајан московски *Служабник* из 1676. године, објављен у време патријарха Јоакима, јер се у њима први пут појављује *Напомена о неким исправкама у служењу Пређеосвећене литургије*.²⁰ Основна теолошка идеја присутна у делу које излаже поредак причешћивања свештених лица у олтару је да је вино, иако освећено,²¹ ипак само вино, а не Крв Христова, јер над њим нису читане *речи освећења*.²² Украјинци су све до Могилиног *Евхолоиона*²³ имали поредак причешћивања исти као и у Литургији Светог Златоуста. Тек ће се у *Евхолоиону*²⁴ појавити текст *О неким исправкама у служењу Пређеосвећене службе*, где стоји и следећа напомена:

Када пак пијеш из чаше или подајеш ђакону немој ништа говорити: јер је тамо обично вино, а не Владичина Крв која се користи само ради церемонијалног обичаја, наместо „испирања уста“ на истом месту.²⁵

Успенски сматра да је у начелу ово питање било решено у духу схоластичке теологије, вино *није ирресушијасивљено у Божанску Крв* јер се над њим овде нису читале речи освећења, као што то бива у Литургијама Василија Великог и Јована Златоустог.²⁶

На крају књиге дат је свеопшти закључак веома значајан за литургику и богослужење уопште, а то је излагање неколико одредби из области типика о служењу Литургије Пређеосвећених Дарова.

Следеће по значају дело Успенског које припада корпусу претходно поменутих дела из области литургије је свакако његов *Чин Свеноћној дгенија у Руској и Грчкој Цркви*²⁷, а као основа овог дела послужила му је магистарска дисертација. После одбрањене магистарске дисертације аутор је допунио дело са подацима из нове литургијске литературе тако да се оно у том облику налази данас пред нама.

²⁰ О овоме видети више: Николај Успенски, *Колизја двеју шеополија ири ревизији руских бојослужбених књија у XVII веку*, Краљево 2007, 28.

²¹ О питању освећења вина на Литургији пређеосвећених дарова видети у: Николај Успенски, *Колизја двеју шеополија ири ревизији руских бојослужбених књија у XVII веку*, Краљево 2007, 33.

²² *Истио*, 28.

²³ То видимо у следећим примерима: *Служабник* (1620), *кијевско-йечерски, Јелисеја Плешиеничкој*, 360; *Служабник*, (1646), лвовски епископ Арсеније Желиборски, лист 285–289. Причешћују се сасвим по ретку Златоустове Литургије; чак и агнец називају само Телом Христовим, а не Телом и Крвљу.

²⁴ Николај Успенски, *Колизја двеју шеополија ири ревизији руских бојослужбених књија у XVII веку*, Краљево 2007, 39.

²⁵ *Истио*, 40.

²⁶ *Истио*.

²⁷ Преглед овог најважнијег историјско-литургиолошког рада Успенског, изложен је у: Н.Д. Успенский, *Собрание трудов — том I, Издательский Совет Русской Православной Церкви (Литургическая библиотека)*, Москва 2004, 23–379.

Дело је настало, како сазнајемо из ауторовог предговора, у тешким ратним годинама (од 1941. до 1945. године) у Лењинграду²⁸ који се тада налазио под опсадом и када није било никаквих културних веза са иностраним богословским институцијама и научницима, а да се иницијативом епископа далматинског Фотија и часописа православне епархије далматинске *Исѣина*, едиција посебних издања, који су изразили спремност да је издају, штампа тек 2008. године.²⁹ И ово дело је аутор израдио по делима других литургичара на које се коректно позива при наслову сваког одељка који је обрађен у књизи. Тако је већину одељака обрадио преузимајући „читаве пасаже“ из дела неколико познатих литургичара, односно историчара богослужења, међу којима су: А.А. Дмитријевски, К. Кекелидзе, И. Мансветов, И. Карабинов, Н.Ф. Красносељцев, М. Arranz, А. Пападопуло — Керамевс, И. Помјаловски, Е. Голубински, Н. Одинцов, А. Викторов, А. Голубцов, С. М. Соловјев и многи други. Дело је настало на резултатима релативно старијих научних истраживања најпознатијих литургичара из древног литургичког периода. У поменутом делу изложен је чин Свеноћног бденија у периоду примене Јерусалимског устава у Палестини и манастирима који су следили ту праксу и у периоду свеопштег распрострањена Јерусалимског устава на Православном Истоку, као и чин Свеноћног бденија на Светој гори атонској. Као такво ово дело представља изузетно значајан допринос нашем богословљу, а у нашим богословским школама је незаменљив приручник за литургику.

Коначно, на самом крају излагања најзначајних литургичких дела професора Николаја Успенског који су преведени на српски језик, изложићемо по следу и његово веома исцрпно дело под насловом *Православна вечерња*. Дело је објављено 1960. године, на шта нам указује аутор у свом предговору, а иницијативом епископа далматинског Фотија и Часописа *Исѣина* Православне епархије далматинске, едиција посебних издања, који су изразили спремност да је издају, штампа се тек 2008. године.³⁰ Дело је настало као резултат ауторовог истраживања о историјском развоју вечерњег богослужења. Тако је већину истраживања аутор обрадио преузимајући веома драгоцене богослужбене изворе који су у непосредној вези са овом темом. Тако на пример аутор наводи знамените литургичаре попут: И. А. Карабинов, А. А. Дмитријевски, Д. Ф. Бељајев, И. В. Помјаловски, А. И. Дијаковски, А. И. Алмазов, М. А. Лисицин, Симеон Солунски, као и житија појединих светитеља³¹, јер представљају неприкосновени извор за изучавање православног богослужења у васколиком православном свету. У поменутом делу изложена су и сведочанства о антифонима и молитвеним песмама певане вечерње, као и реконструкција тог чина. Потом следе древни рукописи *Лењинградске државне библиотеке* који нам указују на неке особености посвећене одредбама типика о читању и појању одређених делова вечерњег богослужења на основу различитих типика одређених епоха у којима се богослужење може да нађе. На крају овог дела изложен је врло примерен закључак на основне одредбе на које би требало обратити пажњу приликом тумачења вечерњег богослужења. У наставку аутор наводи да би управо због тога било пожељно да тумачи вечерње више пажње посвете разумевању њеног знача-

²⁸ Лењинград = (данашњи Санкт-Петербург или Петроград).

²⁹ Николај Успенски, *Литургија Пређеосвећених Дарова*, у: *Изабрана литургијска дела*, Шибеник 2008, 53–175.

³⁰ Николај Успенски, *Православна вечерња*, у: *Изабрана литургијска дела*, Шибеник 2008, 3–50.

³¹ О овоме видети више: Паладије Еленупуљски, *Лавсаик или казивање о живијима Свѣтих и блаженних Оѣаца*, превео са руског Слободан Продић, Шибеник, 2002.

ја за хришћане древне Цркве, и да за пример узму светог Симеона Солунског, који све што се дешава на вечерњи односи „не к сени закона него ка благодати која је дошла“, „и да се речи првога псалма односе управо ка оваплоћеном Логосу, Који је дрво Живота, дрво које је дало мноштво плодова за нас, који смо поверовали у Њега. Оно (дрво Живота) и даље живи и бесмртно је...“ И заиста, потребно је свагда враћати се том тумачењу, које је преиспуњено како богословском мишљу, тако исто и топлом и искреном вером!

Остали текстови професора Успенског, којих у односу на укупну библиографију није много, а то су краћи текстови из области музикологије³², писани су у форми истраживачких радова и највероватније су припремани у ту сврху. Иако популарно писани, у њима се препознају ауторова како музиколошка тако и литургичка знања. Иза уобичајене музиколошке анализе са пренаглашеним појачким тоновима, његова реч је ипак утемељена и редовно поткрепљена црквеним предањем, било да се позива на Еванђеље, било на црквене оце. Наиме, професор Успенски, из области музикологије је написао неколико капиталних дела: *Древњерускоје њевческоје искуство* (1965, допуњено 1971/2); *Образици древњерускојо њевческојо искуства* (1968, допуњено 1971/2); *Мелодије Руској Севера* (1973) и *Рускиј хорвој концерти* (од краја XVII до половине XVIII века — хрестоматија, 1976. године).³³

Спис *Из историје њлашијанице у Руској Цркви*³⁴ представља за наше језичко подручје значајан допринос из области историјског развоја православног богослужења. Наиме, упознајући нас са основама православног богослужења аутор се историјски осврће на литургичке рукописе и на њихов обредословни смисао и значај за православно богослужење. Његов закључак у поменутом делу по овом питању јесте тај да је са Великим входом везана историја плаштанице, и надаље се даје веома опсежна анализа древних литургичких рукописа који иду у прилог сведочењу оваквог једног богословског става.

Осим наведених музиколошких списа Николај Успенски је написао и неколико краћих текстова и објавио их на српском језику или као приказе или као разматрања старих богослужбених књига: *Из историје њлашијанице у Руској Цркви*³⁵, *Јединство вере као фактор јединства многионационалне државности и епохи раног феудализма*³⁶.

Приводећи крају ово наше излагање можемо закључити да је богословско-литургичко дело професора Николаја Успенског, вишедеценијског професора Лењинградске духовне академије, обележило науку о богослужењу у нашим богословским школама током готово читавог XX века, јер не треба заборавити да је утицај рускословенског богослужбеног наслеђа и руске литургије као такве на нашим просторима био веома распрострањен, стога, један од најистакнутијих руских литургичара овог периода је управо поменути литургичар, историчар Цркве и ученик руског Гоара — Алексеја Афанасјевича Дмитријејског, Николај Успенски. Снага његове личности и ауторитет литургичара који је уживао у нашој помесној Цркви учинили су да његово име остане синоним за науку о богослужењу код нас. Иако његова дела из области литургије нису резултати његовог научно-истражи-

³² О овоме видети више у: *Богословље*, 1 и 2 (1987), 3–4.

³³ *Исцо*, 4.

³⁴ Видети: Николај Дмитријејевич Успенски, *Из историје њлашијанице у Руској Цркви*, превео са руског Предраг Миодраг, у: *Богословље* 1 и 2 (1982), 53–62.

³⁵ *Богословље*, 1 и 2, (1982), 53–62.

³⁶ *Богословље*, 1 и 2, (1985), 67–82.

вачког рада, она за наше прилике и време у коме су настала могу бити оцењена као стручна дела од изузетног значаја, дела која су дала неизмеран допринос литургици као младој богословској дисциплини на нашем Богословском факултету и у Цркви уопште. Такође, треба истаћи и то да су сва његова дела издата као тротомно издање у виду сабраних дела, а у издању Московске Патријаршије, те су на тај начин оставила дубок траг у историји православне литургије. За изванредне научне резултате постигнуте у самопрегорном шездесетогодишњем научно-истраживачком раду, Николај Успенски је удостојен звања почасног доктора богословља од Академије Светог Владимира у Њујорку (1968. године), Теолошког факултета Солунског Универзитета (1976. године) и Богословског факултета Српске Православне Цркве у Београду (1982. године).

Summary: The subject of this work is to study scientific and theological contributions decades — long professor Leningrad Spiritual Academy Nicholay Dmitrievich Uspensky the developing of the Orthodox Liturgy among Serbs which. Is valued for one of the most prominent 20th century liturgist. We should not forget that the influence of worship the Russian heritage and Liturgy as such in our region was very widespread, therefore, our intention is that based on the historical — liturgical analysis look at the impact of the Russian, liturgical theology appropriate work Uspensky, that it had in our Church. It is important to point out that in its scientific activities Nicholay Uspensky continued the best traditions of the Russian historical school in Liturgica whose initials were Ivan Nikolaevich Mansvetov and Nicholay Fomich Krasnoseljcev while the most significant representative stands Aleksey Afanasyevich Dmitriyevsky. In this sense, the work Uspensky code represent the extensive research of various aspects of Liturgica. The development of the Orthodox Liturgy of the 20th century is unthinkable without considering the relevant contribution of theological Nicholay Uspensky since it is about a prominent liturgist, and historian and doctor of Church history, and above all one who remained true to the best traditions of the Orthodox theological doctrines.

Key words: Nicholay Dmitrievich Uspensky, Aleksey Afanasyevich Dmitriyevsky, Serbian Church Liturgical heritage, himnographical heritage Orthodox Church.

Библиографија:

- Владимир Вукашиновић, *Руски и малоруски ујилицаји на литургијски животи Карловачке митрополије у XVIII столећу*, у: Саборност 4 (2010), 163–208.
- Владимир Вукашиновић, *Српска дарокна теологија: Библијско и Светописајинско богословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, Краљево — Нови Сад 2008, 283–285.
- Н. Д. Успенский, *Собрание трудовъ — том I, Издательский Совет Русской Православной Церкви (Литургическая библиотека)*, Москва 2004.
- Н. Д. Успенский, *Собрание трудовъ — том II, Издательский Совет Русской Православной Церкви (Литургическая библиотека)*, Москва 2006.
- Н. Д. Успенский, *Собрание трудовъ — том III, Издательский Совет Русской Православной Церкви (Литургическая библиотека)*, Москва 2007.
- Николај Успенски, *Анафора*, Краљево 2009.
- Николај Успенски, *Православна вечерња, Истина, Шибеник* 2004.
- Николај Успенски, *Чин Свеноћној бденија, Истина, Шибеник* 2005.
- Николај Успенски, *Литургија њређосвећених дарова, Истина, Шибеник* 2004.
- Николај Успенски, *Изабрана литургијска дела, Истина, Шибеник* 2008.
- Николај Успенски, *Колизја двеју теологија њри ревизији руских бојослужбених књига у XVII веку*, Краљево 2007.

Etherie, *Journal de voyage*, texte latin, introduction et traduction de Helene Petre, Sources chretiennes 21, Paris, 1948.

Лазар Мирковић, *Хеорџолоџија или историјски развѣтак и доџслужење ѣразника ѣраво-славне Цркве*, Београд, 1961, 289–308.

Паладије Еленупуљски, *Лавсаик или казивање о животиима Свѣтиих и блажених Оѣаца*, превео са руског Слободан Продић, Шибеник, 2002.